

ובזה מתורצת הקושיא.

אך⁽⁷⁴⁸⁾ הקשה ה"ר שמואל מקוצי קושיא אחרת:

כיון דמוקי לה, מאחר שהגמרא מעמידה את מה ששינונו בברייתא "לרבות בתים ועבד עברי" **כרבי יהושע**, אם כן בעל כרחך לא חזי [לא ראו] לפרש את הכתוב לענין לקובעו חובה אלא בעבד עברי בלבד.

שהרי בענין שדה אחוזה ובתי החצרים דעת רבי יהושע לעיל שגאולת הקרובים היא רשות. ובעל כרחך צריך לומר ש"בתים" המוזכרים בברייתא הם בתי ערי חומה, והכתוב בא לומר שהרשות ביד הקרובים לגאלם.⁽⁷⁴⁹⁾

ואם כן, אין הריבוי ד"בכל ארץ אחזתכם" שוה בבתיים ובעבד עברי.

שהרי לענין בתי ערי חומה, אין התנא מרבה קביעות חובה, ואילו לענין עבד עברי הוא מרבה חובה.

וזה קצת דחוק.

ואם כן, הוה ליה למימר, היה עדיף למתוך בגמרא לומר שהתנא מרבה בתי החצרים ועבד עברי הנמכר לעובד כוכבים, והכתוב בא לקובעו חובה בשתייהן, וכדעת רבי אליעזר.

ואז הוי ריבוי שוה! ומדוע המתוך העמיד את הברייתא כרבי יהושע?^(749.1)

והתוספות אינם מתרצים קושיא זו.

הוא לקרוב קרוב קודם

[שינונו בברייתא: מה תלמוד לומר "יגאלנו" ג' פעמים? לרבות כל הגאולות שנגאולות כסדר הזה. ותחילה הגמרא הבינה שהפסוק מרבה בתי ערי חומה ועבד עברי הנמכר

לישראל, ורב נחמן בר יצחק פירש שהכתוב מרבה בתי החצרים ושדה אחוזה ללמד שקרוב קרוב קודם].

רב נחמן בר יצחק מיישב את הברייתא כפי הצד שעבד עברי הנמכר לישראל אינו נגאל בקרובים. ומבואר בגמרא לעיל, שלפי הצד הזה דורשים מהמילה "יגאלנו", יגאלנו לזה ולא לאחר, למעט את הנמכר לישראל.

וכך שינונו בברייתא: מה תלמוד לומר "יגאלנו" "יגאלנו" "יגאלנו" ג' פעמים? – לרבות כל הגאולות שנגאולות כסדר הזה.

ובפשטות, לדברי רב נחמן בר יצחק, כך יש לפרש את הברייתא:

"יגאלנו" אחד נאמר לגופו של מקרא [בעבד עברי הנמכר לגוי].

"יגאלנו" שני לרבות בתי חצרים, לדין הקרוב קרוב קודם.

"יגאלנו" שלישי, לרבות שדה אחוזה לקרוב קרוב קודם.

ואם כן קשה: כיצד אפשר לדרוש משני "יגאלנו" בתי חצרים ושדה אחוזה? והלא "יגאלנו" אחד אינו מיותר, שהרי דרשנו ממנו "יגאלנו" – לזה ולא לאחר!⁽⁷⁵⁰⁾

וכן קשה, שהרי למדנו לעיל שדין בתי החצרים שוה לדין שדה אחוזה, מכיון שהתורה השוותה אותם בפסוק "ובתי החצרים על שדה הארץ יחשב". ואם כן, די ב"יגאלנו" אחד לשניהם?

וכדי ליישב קושיות אלו מפרשים התוספות את הברייתא באופן אחר:

ולפי מסקנת הגמרא, **שלשה פעמים "יגאלנו", אתי באו** ללמדנו את הדינים דלהלן:

חד – לגופיה, ללמד על דין גאולת הקרובים בנמכר לגוי שבו דיבר הכתוב.

749.1. מלשון הגמרא "ואפילו לרבי יהושע" משמע שהגמרא מעמידה את דברי הברייתא בין כרבי אליעזר ובין כרבי יהושע, והוקשה לתוספות: מדוע הגמרא מעמידה את דברי הברייתא 'גם' כרבי יהושע? היה עדיף להעמיד את הברייתא רק כרבי אליעזר. שלדבריו הריבוי שבבתיים ובעבד עברי שוה! [עצמות יוסף, ועיין שם עוד].

750. אפשר לבאר שהוקשה לתוספות קושיא אחרת:

מדוע הכתוב הוצרך לומר "יגאלנו" אחד לבתי החצרים ו"יגאלנו" שני לשדה אחוזה? והלא הקישם הכתוב זה לזה, שנאמר בבתי החצרים "על שדה הארץ יחשב"! [וכנראה שכך הבין בירורי השיטות לעיל בעמוד א בתירוץ הגמרא על קושיית אביי].

נמנענו מלפרש את דברי תוספות בדרך זו. מפני שאם אכן זה מה שהוקשה לתוספות, אם כן מדוע נזכרו להקשות כך רק כאן? והלא אפשר היה להקשות כך כבר לעיל בעמוד א שהגמרא כבר העמידה שם את דברי הברייתא בבתי חצרים ושדה אחוזה!

הפסוק "גאולה תתנו לארץ" [שזהו פסוק מיותר], ולא נלמד זאת מ"בכל", שהרי נאמר בפסוק "לארץ" ובודאי אין הכתוב מתייחס לעבד עברי.

[בעצמות יוסף והמקנה ביארו את תוספות בדרך אחרת, ומתוס' טוך ורא"ש מוכח שלא כדבריהם, כנ"ל בהערה הקודמת. ועיין מהרי"ט].

748. מהלשון "אך" משמע שיש קשר בין קושיית ה"ר שמואל מקוצי לדברי תוספות לעיל. עיין ספר המקנה בשם לחם אבירים. [ועיין עצמות יוסף].

749. על פי עצמות יוסף בהסבר תחילת דברי תוספות. [אבל הרשב"א לעיל בעמ' א' כתב שלדעת רבי יהושע מרבים מ"בכל" עבד עברי בלבד עיין שם].

דברי התוספות, בדיבור שלפנינו, התבארו לפי שיטת רבנו תם: (753)

נאמר בגמרא: "איכא דאמרי, בביאה שניה כולי עלמא לא פליגי דאסירא [לכהן], דהוויא לה גיורת, כי פליגי בביאה ראשונה; רב אמר מותר, ושמואל אמר אסור".

החילוק בין הביאה הראשונה לשניה: הביאה הראשונה מותרת גם בכהן, מפני שהתורה דברה כנגד יצר הרע, וגם בכהן יש לחוש ליצר הרע. אבל בביאה שניה, שאין כל כך חשש ליצר הרע, יש לומר שהכתוב לא התירה אלא לישראל, אבל לא לכהן.

והנה, לעיל הגמרא דנה בשפחה כנענית, האם היא הותרה לעבד עברי כהן:

תחילה נחלקו רב ושמואל בדבר, ובמסקנת הגמרא נדחו דברי שמואל שאמר שהיא אסורה. והגמרא הסיקה, כשם ששפחה כנענית הותרה לעבד ישראל, כך היא הותרה לעבד עברי כהן.

וקשה: הרי בשפחה כנענית לא דברה תורה כנגד יצר הרע, ובכל זאת הגמרא הסיקה שהיא מותרת אפילו לעבד עברי כהן. ואם כן, מדוע בענין יפת תואר איכא דאמרי [יש אומרים] שהיא אסורה בביאה שניה מפני שאין כאן חשש יצר הרע? (754) הרי למדנו בשפחה כנענית שהיא מותרת לכהן למרות שאין שם חשש יצר הרע! (755)

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

ואף על גב דלגבי שפחה, לא מפליגי בגמרא בין ביאה ראשונה לשניה. דהרי אף ביאה שניה שריא [מותרת]

וחד – ללמד על גאולת הקרובים בבתי החצרים ובשדה אחוזה, שהקרוב קרוב קודם. ודי ב"יגאלנו" אחד ללמד על שניהם, משום דאת דין שניהם כתב המקרא בחד קרא. (750.1)

וחד – למדרש "יגאלנו", לזה, ולא לאחר.

ומכאן שהנמכר לישראל, אינו נגאל בקרובים.

בביאה שניה כולי עלמא לא פליגי דאסור.

הקדמה: להלן בתוספות [כב א ד"ה שלא] מובאת מחלוקת רש"י ורבנו תם בדין "יפת תואר": (751)

דעת רש"י:

אין היתר לבוא על יפת תואר בשעת המלחמה עצמה, אלא לאחר שהביאה אל ביתו וקיים את כל מה שנאמר בתורה וגיירה, רק אז מותר לו לבוא עליה, ואף על פי שהגירות נעשית שלא מדעתה, בכל זאת התורה התירה זאת ביפת תואר.

דעת רבנו תם:

מותר לבוא ביאה ראשונה על יפת תואר בשעת המלחמה, למרות שעדיין היא לא התגיירה, וביאה שניה אינה מותרת אלא לאחר שיביאנה אל ביתו ויקיים בה את כל האמור בתורה וגיירה, ואף על פי שהגירות נעשית שלא מדעתה, התורה התירה זאת. (752)

753. על פי דברי מהרש"א שכתב שדברי תוספות כאן מתיישבים רק לשיטת רבנו תם ולא לשיטת רש"י. ודבריו מבוארים להלן בהערה 763 בסוף דברי התוספות.

754. [להלן התבאר מדוע תוספות לא הקשו כן ללישנא קמא].

755. א. מלשון תוספות [דלהלן] משמע שהוקשה להם שבשפחה כנענית אף ביאה שניה הותרה ואין חילוק בין ביאה ראשונה לשניה. אך לכאורה לשונם לאו דוקא, וגם בלי זה יש להקשות שהרי אפילו בביאה ראשונה אין שייך הטעם של יצר הרע בשפחה, ובכל זאת הותרה לכהן, ומכאן שכל שהותרה לישראל הותרה לכהן ואפילו בלא יצר הרע, וכיוצא בזה היה ראוי לומר אף ביפת תואר בביאה שניה – שכשם שהותרה לישראל הותרה לכהן, [ומה שתוספות הזכירו ביאה שניה בשפחה, אין זה אלא כדי לחזק את קושייתם]. אך, הפני יהושע ועוד אחרונים הבינו את דברי תוספות כפשוטם, שקושייתם משפחה אינה אלא מביאה שניה, והקשה פני יהושע: בשפחה אין כל טעם לחלק בין ביאה ראשונה לשניה [ומכח קושיא זו פירש פני יהושע פירוש חדש בתוספות]. ועיין עצמות יוסף.

ב. האחרונים דנו אם שפחה כנענית אסורה לכהן משום זונה: לדעת משנה למלך [עבדים ג ד"ה וכופהו] אסורה משום זונה, אבל,

אלא, נראה שתוספות מדברים על דברי הגמרא כאן שמתייחסת לצד שממעטים מ"יגאלנו" לזה ולא לאחר, והוקשה לתוספות: אם כן, כיצד דורשים שני "יגאלנו" לבתי החצרים ולשדה אחוזה? והלא אחד מהם נצרך למעט "לזה ולא לאחר"! [וכפי שביארנו בפנים]. [ומדוע אכן תוספות לא הקשו כפי הדרך ששללנו כאן? דבר זה יתיישב לפי מה שכתב פני יהושע לעיל בעמוד א בסוף ד"ה איתיביה באה"ד – "דאף על גב דכתיב על שדה הארץ" וכו'. עיין שם ה"טב. אמנם, מתוך דברי פני יהושע שם מוכח שהוא חולק על קושיית תוספות גם כפי שהסברנוה כאן].

750.1. שנאמר [ויקרא כה לא]: "ובתי החצרים... על שדה הארץ יחשב", מכאן שכל מה שנאמר בשדה אחוזה מתייחס גם לבתי החצרים.

751. זו מסקנת תוספות להלן שם. אבל יש מבארים את דברי רש"י בדרך אחרת. ראה הערות 1078 1062 על הגמרא.

752. לרמב"ם [מלכים ח ב] ולרמב"ן [על התורה] יש דעה אחרת. עיין בהערות 1078 1062 על הגמרא.

ולכאורה יש להקשות על דברי תוספות:

אמנם גיורת מותרת לישראל, אבל יפת תואר אינה מתגיירת מדעתה, וגר שגייירוהו בעל כרחו אינו גר. נמצא, שאף על פי שביאה שניה ביפת תואר נעשית לאחר שנתגיירה, בכל זאת יש חידוש בדבר אפילו לענין ישראל, שהרי הגיור נעשה בעל כרחו. ואם כן, היה ראוי לומר, כשם שאיסור יפת תואר הותר בביאה שניה לישראל, כך הותר אף לכהן! ומדוע לדעת "איכא דאמרי" ביאה שניה אסורה בכהן? (760)

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

ואף על פי שיש חידוש בכך שיפת תואר מותרת למרות שמתגיירת בעל כרחו, מכל מקום לא נאמר כאן חידוש שאיסור גויה הופקע ביפת תואר, אלא נאמר כאן חידוש בדין גירות –

שיפת תואר שהתגיירה בעל כרחו, עשאה הכתוב כגיורת גמורה. ומאחר שהיא גיורת, ממילא מטעם זה לא שייך בה איסור גויה.

ולמרות שהתורה חידשה שיפת תואר נעשית כגיורת גמורה, עדיין אין בכך טעם להתירה לכהן, שהרי **אכתי איכא איסורא**, גיורת עדיין אסורה **לגבי הכהן**, למרות שהיא כבר איננה גויה, **ולא מצינו** בביאה שניה **שהתיר** הכתוב שום איסור ביפת תואר. (761)

לכהן, **דהא איתותב** [נדחה] **שמואל לעיל**. ומכאן שאין טעם ההיתר של שפחה כנענית תלוי ביצר הרע. (756) בכל זאת, לענין יפת תואר, לדעת "איכא דאמרי", אין להתירה לכהן אלא בביאה הראשונה שהיא כנגד יצר הרע, אבל לא בביאה השניה. (757)

ומהו החילוק בין היתר שפחה כנענית להיתר יפת תואר?

התם בשפחה כנענית, **היינו טעמא**, הטעם שהיא מותרת לכהן זהו משום דאפילו בישראל **הוי חידוש** להתירה לעבד עברי ישראל, **שהרי הותר כאן האיסור "לא יהיה קדש"** (758) שאיסור זה נאמר אפילו **לגבי ישראל**. ומאחר שהתורה התירה את איסור השפחה לישראל כשהוא עבד, אם כן יש לומר כשם שאיסור שפחה הותר לגבי ישראל, כך הותר **נמי לגבי כהן** כשהוא עבד. (759)

אבל הכא, ביפת תואר, **דכי שריא גבי ישראל**, בכך שביאה שניה מותרת לישראל **אין כאן חידוש**, שהרי הביאה השניה נעשית לאחר שהיא התגיירה, וגיורת מותרת לישראל. נמצא שלא מצאנו בביאה שניה שהתורה התירה בה בישראל איסור כל שהוא.

ואילו **לגבי כהן** היא **אסורה מטעם זונה**.

אם כן, יש לומר שבענין ביאה שניה ביפת תואר, לא התחדש בתורה היתר לשום איסור, והתורה דיברה בישראל בלבד, אבל כהן אסור בביאה שניה ביפת תואר.

[ואולי יש לומר, שלולי ששמואל איתותב לעיל היה אפשר לומר ש"איכא דאמרי" שכאן חולק גם על דברי הגמרא לעיל בשם רב, וסובר שאף בשפחה כנענית רב מודה לשמואל שאסורה. כשם שיפת תואר אסורה בביאה שניה, אבל מאחר ששמואל איתותב, לא מסתבר ש"איכא דאמרי" שכאן סוברים שרב מודה לדבריו בשפחה, והגמרא מביאה זאת סתם. ועיין עצמות יוסף]. ועיין מהר"ם.

758. דברים כג יח. ותירגם האונקלוס שם שאסור לישראל לשאת שפחה, וביאר רש"י שם ש"קדש" היינו מופקר לזנות. ומאחר שאין קדושין תופסין בשפחה נמצא שכל בעילותיו בעילות זנות. אבל, הרמב"ם [איסורי ביאה יב יא] כתב שהבא על השפחה לוקה מכת מרדות. ומשמע מדבריו שאינה אסורה אלא מדרבנן. [ועיין הערה 1056 על הגמרא].

759. למרות שלכהן יש שני איסורים – א. "לא יהיה קדש", ב. "זונה". ובישראל אין אלא איסור אחד, בכל זאת אנו אומרים "מה לי איסור אחד מה לי שני איסורים". כמבואר במסכת נזיר מח ב. [מהרי"ט להלן כב א ד"ה ומה שכתבו, בתוך הדברים בהסבר קושיתו שם].

760. שהרי, מה לי איסור אחד [של גויה] ומה לי שני איסורים [גויה וזונה]. על פי מהרי"ט הנ"ל בהערה הקודמת.

761. כלומר: זה שהגרות מועילה בעל כרחו זהו חידוש בענין הגרות. ומאחר שהיא נחשבת גיורת ממילא מותר לישראל לבא עליה ביאה

בבית מאיר [אבן העזר טז א] ובמנחת חינוך [רס"ו] מפקקים בזה. והנה, אם נאמר ששפחה כנענית אינה אסורה באיסור זונה לכאורה אין מקום לקושיית תוספות, שהרי הטעם שהגמרא כאן מחלקת בכהן בין ביאה ראשונה לשניה היינו מפני שיפת תואר אסורה לכהן בביאה שניה משום גיורת, כמבואר בגמרא בפירוש, ואילו שפחה כנענית אינה אסורה לכהן יותר מאשר לישראל. ולפיכך הוא מותר בה ואפילו בביאה שניה!

ואולם לדברי המשנה למלך הנ"ל, ניחא, שהרי גם שפחה אסורה לכהנים משום זונה, ולפיכך אין לחלק בין שפחה לגיורת. [ומדברי עצמות יוסף כאן נראה גם כן כדברי משנה למלך, ועיין שם היטב].

756. עיין לעיל בתחילת ההערה הקודמת.

757. א. תוספות הקשו את קושייתם ללישנא בתרא, הסוברת שלדברי הכל כהן אסור ביפת תואר בביאה שניה.

ואין להקשות כקושיית תוספות ללישנא קמא לדעת שמואל הסובר שכהן אסור בביאה שניה. שהרי יתכן ששמואל אמר כך לשיטתו בשפחה, וכשם שדבריו בשפחה איתותבו, כך יש לדחות את דבריו ביפת תואר.

ב. האחרונים התקשו על דברי תוספות: מדוע תוספות הוצרכו לומר "דהא איתותב שמואל" וכי? גם בלי זה יש להקשות שתירה בדברי רב: רב אמר בענין שפחה כנענית שהתורה ואפילו בביאה שניה, ואילו בענין יפת תואר דעת רב [ללישנא בתרא] שביאה שניה אסורה!

ואם כן קשה: מדוע הברייתא הוצרכה לרבות שאשת יפת תואר מותרת אפילו אם היא אשת איש? הרי אין קידושין לגוי! (764)

וכדי לתרץ על כך אומרים התוספות:

ואף על פי דאין אישות בכותית [בגויה], ואין היא אסורה באיסור אשת איש, **מכל מקום איכא** [יש] בה איסור של לאו הבא מכלל עשה, **דכתיב** [בראשית ב כד] בענין יצירת חוה: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו".

ודרשו חכמים: (765) **"ודבק באשתו" – ולא באשת חברו**. והכתוב הזה מדבר בכל בני אדם וחוה, ולא בישראל בלבד, ואיסור זה נאמר בלשון עשה, ומכאן שאשת הגוי אסורה בלאו הבא מכלל עשה. (766), (777)

התוספות. שהרי שתיהן שוות והותרו לאחר גירות [מהרש"א]. ואם כן חזרת קושית תוספות: כיצד הגמרא סברה לחלק בין ביאה ראשונה לשניה, ולומר שאינה מותרת אלא בביאה ראשונה כנגד יצר הרע? והלא שפחה מותרת לכהן בלא טעם זה, בין בביאה ראשונה ובין בביאה שניה!

עיי' מהרי"ט להלן כב א ד"ה "ומה שכתבו [התוספות] דאין לתרץ" וכו'.

ב. תוספות ביארו את טעם ה"איכא דאמרי" שביאה שניה לא הותרה בכהן לדברי הכל, מפני שלא מצאנו שהכתוב התיר בה שום איסור.

וטעמו של רב [לדעת הלשון הראשונה בגמרא] הסובר שאף ביאה שניה מותרת הוא כמבואר בגמרא, "הואיל ואשתרי אשתרי" [אך, לכאורה בישראל עצמו לא אמרינן והואיל ואשתרי אשתרי, שהרי ביאה ראשונה הותרה בגויה, ואילו ביאה שניה אינה מותרת עד שתגיייר. ומדוע בכהן לא נחלק בין ביאה ראשונה לשניה? ונראה שכוונת הגמרא לומר ש"כיון דאשתרי" מלמד שפרשת יפת תואר נאמרה בביאה ראשונה גם בכהן. ומאחר שגם כהן נכלל בפרשת יפת תואר, ממילא אף ביאה שניה הותרה בו].

764. ראה גם להלן סח ב.

765. סנהדרין נח א.

766. כתב המקנה: תוספות לא דברו אלא בגויה, אבל גויה שהתגיירה פקע ממנה אישות הגוי ואין בה איסור אשת איש כלל, ואפילו לא מצות עשה.

והנה, תוספות הבינו מדברי רש"י שאפילו ביאה ראשונה לא הותרה אלא לאחר כל המעשים, ואז היא גיורת, ואם כן אין שום רבותא במה שהותרה אשת איש. שהרי היא התגיירה ופקעה ממנה אישות הגוי! ואם כן קשה: מדוע הוצרך הכתוב לרבות אשת איש? [והמקנה מיישב זאת בדוחק, עיי' שם]. ועיי' פירושים אחרים ברמב"ן ברשב"א ובריטב"א.

[ולדעת אבני מילואים ד יג, רש"י סובר שיפת תואר אינה נחשבת גיורת גמורה, אלא רק לענין תפיסת קדושין התחדש שקדושין תופסין בה כבגיות. ולפי זה יש ליישב את דברי התוספות אף לשיטת רש"י].

777. הרמב"ם [מלכים ח ב] מנמק את מה שמותר לקחת יפת תואר

ולפיכך, יפת תואר אסורה בביאה שניה לכהן לדעת "איכא דאמרי", (762) (763)

"אשת" אפילו אשת איש

[המילה "אשת" מרבה שמותר לבוא על יפת תואר, אפילו אם היא אשת איש].

הקדמה: בענין אשת איש נאמר [ויקרא כ י]: "ואיש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, מות יומת הנואף והנואפת".

ודרשו חז"ל [סנהדרין נב ב]: "אשת רעהו" – פרט לאשת גויים. ומכאן שישראל הבא על אשת גוי, פטור ממיתה, מפני שאין קידושין לגוי.

אשת יפת תואר היא גויה, שבזוית מלחמה, וממילא קידושין אינם נתפסים בה.

שניה, ואין כאן היתר של איסורי ביאה כלל. ולפיכך, כהן שאסור בגיורת אין להתיר לו ביאה שניה ביפת תואר.

762. לדברי תוספות החילוק בין ביאה ראשונה לשניה הוא בכך: בביאה ראשונה הכתוב התיר גויה לישראל, ולפיכך יש להתירה לכהן, שהרי, מה לי איסור אחד [גויה], מה לי שני איסורים [גויה חוונה].

אבל, בביאה שניה הכתוב לא התיר דבר, שהרי היא גיורת, וגיורת מותרת לישראל. ולפיכך, כהן האסור בגיורת אסור ביפת תואר.

לפי זה קשה: מדוע הגמרא מנמקת את טעם ההיתר בביאה ראשונה מפני ש"לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע"? הרי טעם ההיתר הוא – שמאחר שהותר איסורה לישראל יש להתירה גם לכהן, ומה לי איסור אחד ומה לי שני איסורים!

ויש לומר: הגמרא נקטה טעם זה, כדי לומר, שאף שמואל, שאמר לעיל ששפחה אסורה לכהן, יודה שיפת תואר מותרת לכהן, ולמרות ששמואל אינו מודה לסברא של "מה לי איסור אחד מה לי שני איסורים", כאן יש טעם להתירה, מפני יצר הרע.

אך, הקשה רבי עקיבא איגר: ב"איכא דאמרי" רק רב סובר שביאה ראשונה מותרת, ורב נתן טעם לדבריו – מפני שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. וקשה: רב בודאי מודה לסברא של "מה לי איסור אחד מה לי שני איסורים", כפי שמוכח מדבריו בענין שפחה, ואם כן מדוע רב הוצרך כאן לומר שמותר מפני ש"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע"?

ובספר עצמות יוסף כתב, שרב הוסיף את הטעם "דלא דברה תורה" כדי לומר שטעם זה ראוי ששמואל יודה לדבריו. ולפי זה מיושבת קושית רבי עקיבא איגר [וכן כתב בבירורי השיטות].

763. א. דברי תוספות נכונים לדעת רבנו תם [להלן כב א בתוספות ד"ה שלא], הסובר שביאה ראשונה הותרה במלחמה לפני שמגיירה.

אבל, תוספות [שם] כתבו בשם רש"י, שאף ביאה ראשונה לא הותרה אלא לאחר שמקיים בה את כל האמור בפרשה. ובכל זאת הגמרא לומדת ממה שהותרה לישראל [והידוש הוא] שהותרה גם לכהן. ומכאן שעצם זה שהגרות נעשית בעל כרחיה הרי היא נחשבת כ"היתר", ואמרינן כשם שהותרה לישראל הותרה לכהן [כך משמע מהריטב"א ד"ה רב בהסבר דעת רש"י. וכעין זה כתבו תוספות להלן ד"ה שלא. ועיי' פני יהושע וספר המקנה].

ולדעת רש"י אין לחלק בין ביאה ראשונה לשניה כחילוק

ומשמע מתוך פירושו, דבשעת המלחמה אסור לבוא עליה כל עיקר. ואפילו ביאה ראשונה אינו מותר בה עד לאחר שיעשה את כל המעשים הכתובים בתורה בפרשת יפת תואר. (779)

ורבנו תם (780) מקשה שלש קושיות על שיטת רש"י, וחולק על דבריו:

[א] ותימה: אם אמנם אסור לבוא עליה אפילו ביאה ראשונה עד שיעשה את כל המעשים האמורים בתורה, וכדעת רש"י, אם כן קשה: מאי קאמר מדוע התנא אמר "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע"?

הרי כיון דבמלחמה אסור לו לבוא עליה עד שיבא לביתו, ולאחר כל המעשים – היאך נתפייס יצרו בכך בשעת המלחמה עצמה? והרי אכתי איכא עדיין יש לו יצר הרע לבוא עליה באיסור במלחמה, ובביתו עד ירח ימים, שהיא צריכה לשבת בביתו ולקיים את כל המעשים הכתובים בתורה!

[ב] ועוד קשה: אמאי קרי ליה, מדוע התנא קורא לביאת יפת תואר "בשר תמותות"? הרי כיון שלא הותרה אלא לאחר שנתגיירה, אין שום איסור בביאתה. ואינה כבשר תמותות!

[ג] ועוד קשה, מהא דאמר בפרק ב' דסנהדרין [כא א], וכדלהלן:

אמנון, בן דוד, רצה לאנוס את תמר אחותו, כמבואר

ביאה לביתו ויקיים את כל הסדר האמור בפרשה, ורק אחר כך יקחנה לאשה [כך כתב הרמב"ן על התורה שם לפי פשוטו של מקרא]. לפי זה, אין מקור להתיר אפילו ביאה אחת ביפת תואר, אלא רק לאחר שיביאה לביתו וקיים את כל האמור בה.

דרך שניה: "ולקחת לך לאשה", היינו ביאה ראשונה, שמותרת אפילו לפני שיקיים את כל הסדר האמור במקרא לאחריו. ומה שנאמר אחר כך "והבאתה אל תוך ביתך... ואחר כן תבוא אליה" וגו' – זה מתייחס לביאה שניה ואילך, שלא הותרה ביאה שניה אלא לאחר כל המעשים האמורים בפרשה. [זו דעת רבנו תם, וכדלהלן].

תוספות מדייקים מדברי רש"י שאפילו ביאה ראשונה לא הותרה אלא לאחר כל המעשים. מפני שרש"י פירש "שלא ילחצנה במלחמה – לבוא עליה". [ורש"י לא כתב "לבוא עליה 'ביאה שניה'"] ומשמע שאפילו ביאה ראשונה לא הותרה במלחמה. אלא לאחר שיביאה לביתו ויקיים את כל המעשים האמורים בה הרי היא גיורת גמורה, וכדלהלן בהערה 781.

[ומתוס' ר"ד משמע שפירש את מה שכ' רש"י שלא ילחצנה לבוא עליה היינו ביאה שניה. וכדעת רבנו תם].

ויש מפרשים את דעת רש"י בדרך אחרת, כשיטת הרמב"ם והרמב"ן. עיין להלן הערה 790 אות ב.

780. [מתוך תירוץ ר"י להלן נראה שרבנו תם הוא שהקשה את קושיות התוספות שלפנינו].

כב-א הכי גרסינן: "לך לאשה" שלא יקחנה לאביו ולא לבנו.

בגמרא שלפנינו הגירסא שונה: "לך לאשה" – שלא יקח שתי נשים אחת לו ואחת לאביו, אחת לו ואחת לבנו. וגירסא דומה היתה כתובה בספרים שלפני בעלי התוספות.

אך התוספות שוללים גירסא זו, ואומרים, הכי גרסינן: שלא יקחנה לאביו ולא לבנו.

ולא גרסינן כך: שלא יקח שתיים, אחת לו ואחת לאביו. או אחת לו ואחת לבנו.

והטעם שאין לגרוס כך, דמאי איריא שתיים, מדוע התנא דיבר בשתי נשים? הלא אפילו לקחת אשה אחת לאביו נמי הוי איסור, דהא "לך" דרשינן, שהרי האיסור הזה נלמד מהמילה "לך", למעט שלא יקח אשה לאדם אחר, ומשמע שאפילו הלוקח אשה אחת בלבד לאדם אחר, עובר איסור.

ולפיכך ראוי לגרוס כגירסת התוספות "לך לאשה" – שלא יקחנה לאביו, ולא לבנו. (778)

שלא ילחצנה במלחמה

פירש בקונטרס: "שלא ילחצנה במלחמה – לבוא עליה".

אשת איש מפני שאין קדושין לגוי, ומכאן שלדעתו אין אפילו מצות עשה דבר. וכן כתב רמב"ן עיין שם, ועיין לחם משנה ושיטה לא נודע למי.

778. כעין זה גרס רש"י "לך" – ולא לאחרים. אבל הרמב"ם [מלכים ח ג] והרמב"ן על התורה גורסים כגירסת הספרים שלפנינו. ועיין ריטב"א מאירי ולחם משנה על הרמב"ם שם.

779. כדי להבין את דברי תוספות נקדים ונבאר את דין יפת תואר האמור בתורה:

נאמר [דברים כא י]: "כי תצא למלחמה, וראית בשביה אשת יפת תואר, וחשקת בה, ולקחת לך לאשה; והבאת אל תוך ביתך, וגלחת את ראשה ועשתה [ותגדל] את צפרניה, והסירה את שמלת שביה מעליה ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, ואחר כן תבוא אליה ובעלתה, והיתה לך לאשה".

בכתוב הזה הוזכר פעמיים ענין ליקוחיה לאשה:

[א] ולקחת לך לאשה;

[ב] והבאת אל תוך ביתך, ואחר כן תבוא אליה, ובעלתה, וזהיתה

לך לאשה;

ואפשר לבאר את דברי הכתוב בשתי דרכים:

דרך אחת: "ולקחת לך לאשה" זה ענין הקדמה למה שנאמר אחר כך – "והבאת אל תוך ביתך". כלומר: תחילה הכתוב אומר באופן כללי שיקח אותה לאשה, ואחר כך מפורט סדר לקיחתה – תחילה

חשובה גיורת, והרי היא כישראלית, ש"ליקוחין" יש לו בה [שקידושין תופסין בה], ובתה תמר מתייחסת לדוד.

ואם כן היאך היתה תמר מותרת לאמנון אחיה?

וקושיא זו אינה קשה אלא רק לשיטת רש"י הסובר שאפילו ביאה ראשונה לא הותרה ביפת תואר בשעת המלחמה.

דהרי בשלמא אם נפרש דיפת תואר מותרת מיד, אזי שפיר מובן מאי דקאמרה תמר לאמנון: כי לא ימנעני ממך. לפי שהיתה מותרת לו.

דאיכא למימר [שיש לומר] שנתעברה מעכה אמה במלחמה, כשעדיין היתה אמה עובדת כוכבים. וזו [תמר], אינה חשובה כבתו של דוד, משום דאין בן הבא לישראל מן העובדת כוכבים קרוי "בנך" אלא בנה, דולד עובדת כוכבים שבא עליה ישראל, דינו כמותה, והרי הוא גוי, ואינו מתייחס לאביו הישראלי. ולכן תמר לא נחשבה כבתו של דוד וכאחותו של אמנון.

אבל לפירוש הקונטרס, שלא בא עליה עד לאחר כל המעשים, קשה כדפרשתי [שבהכרח דוד בא על מעכה לאחר שהתגיירה, ואם כן מדוע תמר היתה מותרת לאמנון אחיה?]⁽⁷⁸¹⁾

ומכח שלשת הקושיות הללו, רבנו תם חולק על שיטת רש"י:

ונראה לרבנו תם, דביאה ראשונה מותרת במלחמה למרות שעדיין היא לא התגיירה, אבל ביאה שניה אסורה עד שתהא בביתו ותיעשה גיורת.⁽⁷⁸²⁾

⁽⁷⁸³⁾**והא דקאמר התנא** "והבאתה מלמד שלא ילחצנה במלחמה", אין הכוונה שלא ילחצנה לבא עליה כפי

בספר שמואל ב [פרק יג]. והיא הפצירה בו ואמרה לו: "אל אחי, אל תענני. ועתה דבר נא אל [אבינו] המלך, [ואמור לו שרצונך לישאני כדין], כי לא ימנעני ממך" [שם, פסוקים יב יג].

ונשאלת השאלה: כיצד אמרה תמר שדוד לא ימנע בעדה מלהנשא לאמנון? והלא שניהם היו בני דוד. ונמצא שהיא אחותו מן האב!

ואמר על כך רב במסכת סנהדרין שם: **תמר, בת יפת תואר היתה.**

מעכה, אם תמר, לא היתה מזרע ישראל, אלא היתה גויה. ודוד לקח אותה במלחמה בתורת "יפת תואר". ושנינו במסכת יבמות [כב א] שישראל שבא על שפחה או כותית, אין הבן מתייחס אחריו.

ולפיכך, תמר בתה לא נחשבה כבתו של דוד לענין איסורי התורה, והיתה מותרת לאמנון.

כדכתיב [שם]: דבר עלי אל המלך, כי לא ימנעני ממך.

ומכאן יש להקשות על שיטת רש"י בסוגייתנו שיפת תואר אינה מותרת אפילו בביאה ראשונה:

שהרי, לדברי רש"י בודאי דוד לא בא על מעכה, אם תמר, אלא משהכניסה לביתו וקיים בה את כל המעשים הכתובים בתורה.

ואם אכן לא בא דוד על מעכה, אם תמר, עד לאחר כל המעשים, היאך היתה מותרת לאמנון?

והרי לפי זה נמצא שתמר, אחותו של אמנון מאביו, היתה, שהרי מעכה אם תמר לאחור כל המעשים

781. תוספות הבינו, שלאחר שקיים את כל הדברים האמורים בה, הרי היא גיורת גמורה, למרות שלא באה להתגייר ולקבל עליה מצוות מדעתה.

מקור דבריהם שלאחר כל המעשים היא גיורת – מדרשת הגמרא להלן שקידושין תופסין בה. ומכאן שהיא נחשבת גיורת, שהרי בגויה לא תופסין קדושין [כך מוכח בריטב"א].

ולפיכך הוקשה לתוספות: מדוע תמר אינה נחשבת אחות אמנון? הרי היא נולדה מיפת תואר, הנחשבת גיורת, והיא נחשבת בתו של דוד!

אבל, האבני מילואים [ד יג] כתב, שלדעת רש"י גם לאחר כל המעשים אינה נחשבת גיורת גמורה, אלא שהתחדש בה שקדושין תופסין בה למרות שהיא גויה [עיי'ן רש"י סנהדרין כא וריטב"א כאן ואבני מילואים שם].

ולפי זה ביאר האבני מילואים, שתמר לא נחשבת בתו של דוד מפני שכאשר דוד בא על מעכה אמה היא לא התגיירה בלב שלם, ואינה נחשבת כגיורת. ולכן אין תמר נחשבת כבתו [והביא שם שכן כתב הטור על התורה שאינה נחשבת כגיורת גמורה. ועיי'ן עוד

783. זו הוספה מתוספות ישנים, וכן כתוב בתוספות הרא"ש.

והא דכתיב בענין תמר [שמואל ב יג יח]: "כן תלבשנה בנות המלך מעילים", לא משום שהיתה בתו של דוד נאמר כן, אלא לפי שגדלה בביתו של דוד עם בנות המלך, היתה רגילה להתלבש כמותן. (787.1)

עד כאן תוספות הביאו שיש מיישבים את שלשת הקושיות שהקשה רבנו תם על פירוש רש"י.

ועתה תוספות מקשים על רש"י קושיא אחרת:

הגמרא דנה לעיל [כא ב] אם יפת תואר הותרה בין לכהן ובין לישראל, או שלא הותרה אלא לישראל בלבד.

דעת "איכא דאמרי", שביאה שניה בודאי אסורה, ובביאה ראשונה נחלקו רב ושמואל.

מדברי תוספות לעיל [שם בד"ה בביאה שניה] נראה שהחילוק בין הביאה הראשונה לשניה הוא כדלהלן:

הביאה הראשונה היתה ראויה להיאסר אף לישראל, מפני שהיא נעשית בעודה במלחמה לפני שהתגיירה, ולפיכך אנו אומרים, כשם שהותר איסורה בישראל, הותר גם בכהן.

אבל הביאה השניה נעשית לאחר שהתגיירה, וגורת אינה אסורה לישראל [אלא לכהן בלבד].

ומכאן, שבביאה שניה לא התחדש בתורה להתיר בישראל שום איסור.

ולפיכך יש לומר, שביאה שניה שהוזכרה בתורה, לא נאמרה אלא בישראל, ולא בכהן.

וכל זה נכון לדעת רבנו תם.

שפירש רש"י, שהרי לדעת רבנו תם מותר לו לבא עליה ביאה ראשונה במלחמה.

אלא היינו שלא ילחצנה להתחיל למנות ירח ימים.

כלומר: דאין יכול לדוחקה לעשות את סדר הפרשה של יפת תואר דהיינו לגלח ראשה ולגדל ציפורניה ולהסיר את שמלת שביה, כדי שתתחיל למנות ירח ימים מיד, אלא עליו לחכות עד שתהיה בביתו. (784)

ויש מיישבים את פירוש הקונטרס, שאפילו ביאה ראשונה אינה מותרת במלחמה, ואין להקשות עליו את קושיות רבנו תם:

[א] ולא קשה מידי מה שהקשה רבנו תם בקושיא הראשונה: איך נתפייס יצרו בזמן המלחמה? משום דאיכא למימר [שיש לומר] דבטל הימנו יצר הרע כיון שיש לו פת בסלו, (785) שסופה להיות מותרת לו לאחר כל המעשים, לפיכך אין יצרו רעב כל כך, ובידו להתגבר עליו.

[ב] ומה שהקשה רבנו תם בקושיא השנייה: אמאי [למה] קרי לה "בשר תמותות"? הרי כיון שנתגיירה היא מותרת לו!

הא נמי לא קשה, משום דאיכא למימר [שיש לומר] לפי שמגיירה בעל כרחיה, ואינה גורת גמורה מדעתה, לכן קרי לה "בשר תמותות". (786)

[ג] ומה שהקשה רבנו תם מתמר, (787) כיצד היתה מותרת לאמנן אחיה? והלא דוד לא בא על מעכה אמה אלא לאחר שנתגיירה, ונמצא שהיא אחות אמנן!

גם זה לא קשה, משום דאיכא למימר [שיש לומר] דתמר לא היתה בת דוד כלל, אלא מקודם לכן, לפני שלקחה דוד, היתה אמה מעוברת וילדה את תמר לאחר שלקחה דוד.

787. לאחר שאמנן אנס את תמר, שלחה מביתו בחרפה, ונאמר שם: "ועליה כתונת פסים, כי כן תלבשנה בנות המלך מעילים".

יש מפרשים שמעילים היינו כתונת פסים המוזכרת בתחילת הפסוק [רד"ק, מצודות]. ויש מפרשים שבדרך כלל היתה רגילה ללבוש מעיל, כי כן דרך בנות המלך ללבוש מעילים. ואמנן שלח אותה בחרפה בכתונת פסים ללא מעיל.

על כל פנים, מבואר בכתוב שתמר היתה רגילה ללבוש מעיל בדרך בנות המלך. ומכאן משמע לכאורה שתמר היתה בתו של דוד. וקשה על מה שכתבו תוספות [לדעת רש"י] שתמר לא היתה בתו של דוד.

787.1. א. קשה: אם אכן תמר לא היתה בתו של דוד, לשם מה הוצרך רב לומר [במסכת סנהדרין שם] שתמר, בת יפת תואר היתה? והרי אפשר היה לומר שאמה היתה ישראלית, ותמר היתה בתה מנישואין קודמים, ולכן היא לא היתה בתו של דוד. ואם כן, רב היה

784. עד כאן מתוספות ישנים [וכן כתבו תוספות הרא"ש. ורשב"א, וריטב"א בתירוץ שני, ומהרי"ט]. והתוספות במסכת סנהדרין [כא א] כתבו שלא ילחצנה לבוא עליה ביאה שניה במלחמה. [וכן כתב הריטב"א בתירוץ ראשון].

785. משל לאדם שיש לו פת בסלו. אף על פי שאינו אוכל ממנה אין הרעב מציק לו כאדם שאין לו פת כלל. וכיוצא בזה כאן, מאחר שמוותר לו לבא עליה בביתו לאחר כל המעשים אין יצרו מציק לו כל כך ובידו להתגבר עליו.

786. תוספות הרא"ש הקשה על זה: מפני מה הכתוב הוצרך להתירה לזו? הרי בידו לבא עליה בביתו בצנעא, ומדאורייתא אין איסור לבא על גויה אלא בפרהסיא. [עבודה זרה לו ב, וראה הערה 1064 על הגמרא!]

ולדעת רבנו תם ניחא, שהרי יצרו מתגבר עליו לבא עליה בשעת המלחמה וזה נחשב פרהסיא.

דבתלמוד ירושלמי⁽⁷⁸⁹⁾ מצינו מחלוקת אמוראים בדבר זה, והכי איתא התם, וכך נאמר שם:

רב אמר: לא התיר הכתוב [בשעת המלחמה] אלא ביאה ראשונה.

ואני [רבי יוחנן] אומר: לא ביאה שניה ולא ראשונה הותרה במלחמה, אלא רק לאחר כל המעשים האמורים בתורה כדכתיב [דברים כא יג]: "ואחר כן [לאחר כל המעשים דלעיל] תבא אליה, ובעלתה"⁽⁷⁹⁰⁾.

אך אין לתרץ שפיר [טוב] לפירוש הקונטרס, מה חילוק יש בין ביאה ראשונה לשניה דמחלק גמרא לעיל? הרי שניהם לא הותרו אלא לאחר שהתגיירה!

אלא, מסוגיתנו מוכח שביאה ראשונה הותרה אפילו בשעת המלחמה, ושלא כדברי רש"י.

ולמרות שמתלמוד בבלי מוכח שלא כדברי רש"י, מיהו בכל זאת אומר ר"י, שיש אמוראים הסוברים כדעת רש"י, שביאה ראשונה לא הותרה אלא לאחר שהתגיירה⁽⁷⁸⁸⁾ –

כן בשם הלכתא רבתי הכתובה אחר מסכת עבודה זרה].

790. [א] סיכום דברי תוספות:

לדעת רש"י: בין ביאה ראשונה ובין ביאה שניה אינה מותרת אלא לאחר כל המעשים, ואף על פי שהיא גיורת יש חידוש במה שהתירה הכתוב למרות שהגרות היתה בעל כרחא.

לדעת רבנו תם: ביאה ראשונה הותרה אפילו במלחמה לפני שהתגיירה, ויש בה חידוש. ביאה שניה אינה מותרת אלא לאחר שהתגיירה ואין בה חידוש. [למרות שהגרות נעשית בעל כרחא אין זה חידוש בענין ביאה שהכתוב התיר כאן ביאה אסורה אלא זהו חידוש בענין גרות, ולאחר שהתחדש שהגרות מועילה בעל כרחא, ממילא היא מותרת לישראל. כמבואר בתוספות לעיל כא ב ד"ה בביאה שניה].

ובירושלמי יש מחלוקת אמוראים בדבר.

[ב] מדברי רבנו תם משמע שיפת תואר מותרת אפילו במלחמה עצמה קודם שיביאה לביתו. אבל, הרמב"ן [על התורה] כתב שמשמע מדברי סוגיתנו שביאה ראשונה מותרת לפני שיעשה את כל המעשים האמורים בפרשה, אבל אינה מותרת במלחמה עד שיביאנה לביתו. וכעין זה כתב הרמב"ם [מלכים ח ב].

ולפי זה יש לפרש את מה שאמרו בסוגיתנו "שלא ילחצנה במלחמה" – כלומר: שלא יבא עליה במלחמה עצמה אלא בביתו, ואפילו בביאה ראשונה.

כמה אחרונים כתבו, שיש לפרש את דברי רש"י בסוגיתנו כדעת הרמב"ן. ובזה מיושבות קושיות תוספות [שהרי ביאה ראשונה מותרת אפילו לפני שהתגיירה, ולפיכך התנא קורא לזה "בשר תמותות". ותמר נולדה מביאה ראשונה בעוד שהיתה מעכה אמה גויה. וכן יצרו מתפייס מפני שיכול לבא עליה מיד משתבוא לביתו].

[כן כתבו רא"מ על התורה שם, ופני יהושע, ובית שמואל אה"ז טו יח, וחשק שלמה בשם כמה מפרשים עיין שם].

יתכן שתוספות לא פירשו כן בדעת רש"י, מפני שלדעה זו בהכרח "ולקחת לך לאשה" היינו מיד [קודם כל המעשים], ואין זה קשור למה שנאמר במקרא שאחריו – "והבאת אל תוך ביתך וגלחת" [ראה לעיל הערה 779]. ואם כן, כיצד יתכן לומר ש"והבאת אל תוך ביתך" מתייחס לביאה ראשונה? והלא "ולקחת לך לאשה" כבר נאמר קודם לכן במקרא שלפניו!

ולפיכך הבינו מדברי רש"י ש"ולקחת לך לאשה" זהו כעין הקדמה למה שנאמר אחר כך "והבאת אל תוך ביתך". שתחלה הכתוב אומר באופן כללי שיקח אותה לאשה. ואחר כך מפורט סדר לקיחתה, ומכאן שאינה מותרת כלל לפני שיקיים את 'כל' המעשים.

ורבנו תם דוחה זאת, ומפרש ש"ולקחת לך לאשה" היינו לפני כל הכתוב במקרא שאחריו. ומכאן שאין צריך אפילו להביאה לביתו.

[ואמנם הרמב"ן שם הרגיש בקושי שבדבר, וכתב שחז"ל חיברו את

צריך לומר "תמר חורגתו היתה", [כלומר – לא בתו שלו אלא של אשתו]!

וכן הקשה מהרי"ט, ותיירץ: הגמרא ידעה גם בלא דברי רב שתמר היתה בת יפת תואר [עיין שם]. ורב הוסיף ואמר, שתמר היתה בת יפת התואר בלבד, ולא בתו של דוד. [עיין שם תירוצ' נוסף. ועיין תוספות רא"ש בסוף הדיבור].

ב. בהגהות ר' יעקב עמדין הקשה על תירוצ' תוספות מפשט המקראות שהכתוב קורא לתמר אחות אמנון. ואף היא אמרה לו "אחי אל תענני". וכתב, שנשמט מתוספות תלמוד ערוך שמבואר שם שתמר היתה בת דוד. [עיין שם].

788. נאמרו כמה פירושים בהסבר קושית תוספות:

[א] בפשטות, תוספות מתכוונים להקשות על רש"י: מדוע הגמרא מחלקת בין ביאה ראשונה לשניה? וכך נראה מדברי הרא"ם [דברים כא יא].

וכתב הרא"ם שם, שאין להקשות כן על רש"י, שהרי יש לחלק בין ביאה ראשונה לשניה אף לדעתו, שביאה ראשונה מותרת לכהן מפני יצר הרע, אבל ביאה שניה, שאין בה יצר הרע כל כך, אינה מותרת. ולפי זה יש לתמוה על תוספות: הרי סברא זו מפורשת בגמרא ומה הוקשה להם על רש"י?

[ב] המהרי"ט מפרש את קושית התוספות, שלדעת רש"י אין חילוק בין דין ביאה ראשונה לשניה, ושתיהן אינן מותרות אלא לאחר כל המעשים, ואם כן אין מקור לומר שבביאה ראשונה התורה התירה מפני יצר הרע יותר משאר ביאות. ואדרבה, ממה שהכתוב התירה לישראל לעולם [על ידי גירות בעל כרחא] מוכח שאין יצרו מתפייס אלא אם ישאנה לעולם. ואם כן, מנין לנו לחלק בכהן בין ביאה ראשונה לשניה משום יצר הרע?

וכל זה קשה לדעת רש"י. אבל לדעת רבנו תם ניחא, שהרי ביאה ראשונה הותרה אפילו במלחמה, ושאר ביאות לא הותרו עד שתתגייר, ואם כן מוכח שבביאה ראשונה יצרו מתגבר עליו יותר משאר ביאות. והכתוב התירה אפילו בעודה גויה. ומטעם זה ראוי להתירה אף לכהן.

[ג] בעצמות יוסף מפרש את קושית תוספות: בשפחה הגמרא הסיקה לעיל שמותרת לכהן בין בביאה ראשונה ובין בביאה שניה כדרך שמותרת לישראל ואין זה כנגד יצר הרע, והנה, לדעת רש"י ביפת תואר אף בביאה שניה בישראל יש חידוש, שמותרת למרות שהתגיירה בעל כרחא, והיה ראוי לומר שכיוצא בזה מותרת לכהן. ומדוע אינה מותרת לכהן [לדעת איכא דאמרי] אלא בביאה ראשונה כנגד יצר הרע? [כקושית תוספות כא ב ד"ה בביאה שניה עיין שם].

ומהרי"ט דחה פירוש זה. עיין שם.

789. מכות ב ו [כך ציינו רש"י ויפה עינינו. ובתוספות הרא"ש הביא

לעולם". ופירשו חז"ל [לעיל כא ב], שאין הכוונה שהעבד יעבוד את אדונו עד סוף חייו, אלא הכוונה "לעולמו של יובל", עד שנת היובל בלבד.

ואם כן קשה: מדוע בענין עבד כנעני הברייתא דורשת מ"לעולם בהם תעבודו" שאינו יוצא ביובל? מדוע לא נפרש גם כאן שהמילה "לעולם" משמעותה היא לעולמו של יובל?

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

ואין לומר ש"לעולם" המוזכר בענין עבד כנעני היינו לעולמו של יובל.

משום דאם היינו אומרים כן, היה קשה: **לשתוק קרא מיניה, ונילף משדה אחוזה.**

המקרא היה יכול לשתוק ולא לומר "לעולם בהם תעבודו", שהרי עבדים כנענים הוקשו לשדה אחוזה כמבואר בגמרא, ושדה אחוזה חוזרת ביובל, וממילא הייתי יודע שגם עבדים כנענים חוזרים ביובל. ולמה נאמר "לעולם"? אלא, על כרחך, בא הכתוב להשמיענו, שהם עובדים לאדוניהם לעולם, ואינם חוזרים ביובל.

דיבור תוספות זה עד כאן, הוא מתוספות ישנים].

איכא דאמרי

דיבור התוספות שלפנינו מחובר לדיבור הבא אחריו:

כאן מביאים התוספות את פירושו של רש"י, ובדיבור הבא הם חולקים על דבריו.

פירש רש"י: איכא דאמרי, גדול היה העבד, ונזהר בו מר זוטרא שלא יזכה הוא בעצמו מן ההפקר. לפיכך, קדם לפני המיתה, וזכה בו.

זה פירש למיתה – היינו יהודה הינדואה.

וזה פירש לחיים – היינו מר זוטרא, שעמד תחתיו, כלומר במקומו, זאת, כדי שלא יהיה העבד רגע אחד בלא אדון.

ואיכא דאמרי

בהמשך לדיבור תוספות הקודם, תוספות ממשיכים להביא את פירוש רש"י בסוגייתנו:

כב-ב כמין חומר

התוספות מבארים מהו "חומר" המוזכר בגמרא:

פירש הקונטרס: "חומר" – צרור מרגליות או בשמים, שתלוי בצואר נשים לשם תכשיט.

ורבנו תם פירש: "חומר" היינו מעשה.

כלומר, רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה שהוא נאמר כנגד מעשהו של העבד:

מה נשתנה און מכל אברים שבגוף? – און ששמעה קולי, והלך זה וקנה אדון לעצמו.

[וכן כיוצא בזה יש לפרש את דברי רבי שמעון בן רבי].

וכן פירש הערוך.

והתוספות מביאים סיוע לדבריהם –

בלשון ערבי כשאדם אומר [רוצה לשאול] **לחבירו "מה מעשיך?"** אומר לו כך: **"מה אחמרך?"** (791) ומכאן ש"חומר" הוא מעשה.

מה נשתנה און מכל אברים שבגוף?

מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? וכולי.

בגמרא התבארו טעמים לכך שהרציעה נעשית באזנו של העבד, ולכך שהרציעה נעשית על הדלת והמזוזה. אבל לא התבאר מדוע העבד נרצע במרצע. (792) והתוספות מביאים טעם לדבר:

יש במדרש, שהמילה "מרצע" היא בגימטריא ארבע מאות.

ולפי שהיו ישראל עבדים במצרים ארבע מאות שנה, וגאלם הקדוש ברוך הוא, והלך זה וקנה אדון לעצמו, לפיכך ירצע במרצע העולה כך בגימטריא.

[תלמוד לומר "לעולם בהם תעבודו".]

מכאן שעבד כנעני אינו יוצא מבעליו ביובל.

נאמר בענין עבד עברי שנרצע [שמות כא ו] "ועבדו

791. על פי תוספות טוך ותוספות רא"ש [ובספרים שלפנינו כתוב "חמרך", ור"י פיק הגיה "אהמרך"].

792. פירשנו את דברי התוספות על פי פשוטם. אבל המהרש"א כתב,

"והבאת אל תוך ביתך" אל המקרא שלפניו "ולקחת לך לאשה". אבל הרמב"ן לא נותן טעם לדבר.

ועיין עוד בספר המקנה ובמנחת חינוך תקלב.

מכל מקום קיימא לן להלכה, דבכל מקום שנחלקו רבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן, הלכה כרבי יהושע בן לוי לגבי [כנגד] דרבי יוחנן.

וראיה לדבר: כדמוכח בריש פרק ד' דמגילה [כו א], דמשמע שדברי רבי יהושע בן לוי הם עיקר [חשובים] יותר מדברי רבי יוחנן. לגבי סוגית "בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש".

ומאחר שרבי יהושע בן לוי פסק [גיטין לט א] כאבא שאול, הלכה כדבריו, ושלא כדברי רבי יוחנן.

ואם כן קשה: היכי עבוד הכא דלא כהלכתא, כיצד עשה מר זוטרא מעשה כנגד אבא שאול, שהלכה כדבריו?

ומכח שלשת הקושיות הללו רבנו תם דוחה את פירוש רש"י בסוגייתנו ומשנה את הגירסא בגמרא, ומפרש את סוגייתנו בשני פירושים אחרים:

ונראה לרבנו תם, דגרס הכא יש לגרוס בגמרא כך: "וכאבא שאול".

ורבנו תם מפרש את הגמרא לפי גירסא זו בשני פירושים:

[א] כלומר: אפילו לאבא שאול, דאמר גר שמת והיו לו עבדים קטנים כל המחזיק בהן זכה בהן, בכל זאת הוצרך מר זוטרא לעשות כן [להחזיק בעבד בחיי האדון], כדי שלא יקדמנו אחר. (793)

[ב] ועוד מפרש רבנו תם בענין אחר:

איכא דאמרי קטן הוה. כלומר, "איכא דאמרי" הללו, האומרים שהמעשה שעשה מר זוטרא היה בעבד קטן, לא אמרו זאת על סמך עדות שכך היה, אלא הסברא הכריחה אותם לומר כן.

מפני שלדעתם, אם היה העבד גדול, לא היה מועיל בו "זה פירש למיתה וזה פירש לחיים".

והיינו, אף על פי שעבדות (794) אחרים עליו בשעת

ואיכא דאמרי קטן היה, ואף על פי כן הוצרך מר זוטרא לזכות בו בחיי הגר, כדי שהעבד לא יקנה את עצמו מן ההפקר אחר מיתת האדון.

וזה דלא כאבא שאול.

דלאבא שאול, עבד קטן אינו יכול לזכות בעצמו, ולפיכך היה מר זוטרא יכול לזכות בו ואפילו לאחר מיתה, ולא היה צריך להזדרז ולהתעסק בקנייתו בחיי הגר.

כך פירש הקונטרס את סוגייתנו.

ורבנו תם מקשה שלש קושיות על פירושו של רש"י:

[א] וקשה לרבנו תם: מנא ליה מנין לו לתלמוד שמר זוטרא סובר דלא כאבא שאול? דילמא לעולם אימא לך דכאבא שאול סבירא ליה, יתכן לומר שמר זוטרא כן סובר כאבא שאול, ומה שהחזיק בו מחיים של הגר ולא המתין שימות, לא עשה זאת מפני שחשש שהעבד יזכה בעצמו, שהרי לדעת אבא שאול עבד קטן אינו יכול לזכות בעצמו, אלא עשה כך לפי שהיה ירא שאם ימתין לאחר מיתה, שמא יקדמנו אחר, ויזכה בו!

[ב] ועוד, אם כוונת התלמוד לומר שמר זוטרא סובר כרבנן, הוה ליה למימר, היה ראוי לו לומר "וכרבנן"! ומדוע נקט בדרך השלילה, "ודלא כאבא שאול"?

[ג] ועוד קשה: דבפרק השולח [גיטין לט א] פסיק רבי יהושע בן לוי הלכה כאבא שאול, וכיצד יתכן שמר זוטרא נהג שלא כפי שנפסקה ההלכה?

ולכאורה יש לפקפק בקושיא זו, מפני שאמנם נכון שרבי יהושע בן לוי פסק כאבא שאול, אבל רבי יוחנן [שם] חולק על כך ופוסק כרבנן. ואם כן יתכן שמר זוטרא סובר כדעת רבי יוחנן.

אך תוספות שוללים את האפשרות הזאת, ומחזקים את קושייתם:

ואף על גב דרבי יוחנן סבר דאין הלכה כאבא שאול,

שהרי הרציעה נעשית אף בכלים אחרים!

ולפיכך פירש המהרש"א שהמדרש נותן טעם לעצם הרציעה, שהעבד נרצע מפני ש"מרצע" בגימטריא 400 [ובדרך כלל רגילים לרצוע במרצע, ועל שם המרצע נקראת הפעולה "רציעה"]. ורבן יוחנן בן זכאי מפרש מדוע הרציעה נעשית דוקא באזן.

793. כנראה הגמרא הדיגשה זאת, כדי שלא נטעה ללמוד ממר זוטרא שהלכה כרבנן, וזה עומד בניגוד לדברי רבי יהושע בן לוי שפסק שהלכה כאבא שאול וכדלעיל בתוספות.

794. בתוספות הרא"ש הגירסא "עבודת", וכן בכל המשך דברי תוספות.

שהוקשה לתוספות קושיא על מה שכתוב בברייתא "אזן ששמעה קולי על הר סיני, תרצע". וקשה: אם כך, נאמר גם בכל המצוות כיוצא בזה, כגון: אזן ששמעה על הר סיני "לא תגנב", והלך וגנב, ירצע, וכן בכל המצוות, ומדוע לא נאמרה רציעה אלא בעבד בלבד? ולפיכך כתבו תוספות: עצם הרציעה נעשית מפני ש"מרצע" הוא בגימטריא 400, כנגד זה שבני ישראל היו עבדים 400 שנה וגאלם הקב"ה, והלך זה וקנה אדון לעצמו, לפיכך ירצע. ורבן יוחנן בן זכאי נותן טעם לכך שהרציעה נעשית באזן ולא באבר אחר. [נראה שהמהרש"א נמנע מלפרש את דברי התוספות כפשוטם כפי שבארנו בפנים, מפני שהוקשה לו: בגמרא לעיל כא ב מבואר שרציעה כשרה אפילו במחט ובמקדח וכיוצא בזה ולא במרצע בלבד, ואם כן לא יתכן שהמדרש נותן טעם לכך שהרציעה נעשית במרצע.